

PROSESSKRIV

til

Borgarting lagmannsrett

Saksnummer: 23-156087ASD-BORG/01

Ankende part: Ateistene
Colletsgt. 31B
0169 Oslo

Prosessfullmektig: Jurist Hasse Bergstrøm
Bokfinken 6
1407 Vinterbro
93420254
hasse.bergstrom@vikenfiber.no

Ankemptpart Staten v/ Barne- og familiedepartementet
PB 8036 Dep
0030 Oslo

Prosessfullmektig: Regjeringsadvokaten
v/ advokat Fredrik Sejersted (prinsipal)
v/advokatfullmektig Ivar Gullbrand Nyhus
PB 8012 Dep
0030 OSLO
ign@regjeringsadvokaten.no

Sluttinnlegg

i henhold til tvisteloven § 9-10 annet ledd. Frist: 27. februar 2024.

1. Påstand og hva saken dreier seg om

Ankende parts foreløpige påstand:

- I. Barne- og familiedepartementets avslag på Ateistenes søknad om registrering som livssynssamfunn kjennes ugyldig.
- II. Ateistene tilkjennes erstatning for egne sakskostnader for lagmannsretten
- III. Ateistene tilkjennes ikke ansvar for saksøktets saksmkostninger for lagmannsretten.

Saken dreier seg om Ateistene driver med for mye religionskritikk og for lite human-etikk til å bli registrert som livssynssamfunn etter trossamfunnsloven.

Tingretten bygger sin avgjørelse i hovedsak på at Ateistene hovedsakelig driver med religionskritikk, som etter rettens og statens mening er *bekjempelse av religion* i forarbeidenes forstand. Ankende part bestrider at de hovedsakelig driver med religionskritikk som ikke kan knyttes til en livssynsoppfatning, og de bestrider at den religionskritikk som framføres er bekjempelse av religion.

2. Påstandsgrunnlag for påstand I.

Ateistene anfører *feil lovanvendelse* som påstandsgrunnlag. Ateistene fyller alle lovens vilkår for å bli registrert som et livssynssamfunn.

Tingretten, så vel som statsforvalteren og BFD, har tolket lovens § 1 annet ledd feil. Det er lagt for stor vekt på forarbeidenes uttalelse om *bekjempelse av religion*, og for lite vekt på lovens ordlyd, forarbeidsuttalelser om lovens formål og andre rettskilder som taler i Ateistenes favør.

Tingrettens *konkrete vurdering* av Ateistenes aktiviteter er nærmest fraværende, og i beste fall mangelfull. Ateistene la fram faktiske beskrivelser av sine utøvende aktiviteter for tingretten og ønsket disse vurdert enkeltvis og samlet mot forarbeidenes uttalelser og lovens ordlyd. De samme aktivitetene, supplert med et par nye aktiviteter, blir lagt fram for lagmannsretten. De faktiske beskrivelsene er ubestridte.

2.1 Generelt om tolking av trossamfunnsloven § 1 annet ledd

Lovens ordlyd, «utøvelse av ... livssyn», taler først og fremst for at sammenslutningens *utøvende aktiviteter* må ha *tilknytning* til en livssynsoppfatning. Dette støttes av

forarbeidenes særmerknader til trossamfunnsloven § 1 annet ledd, se Prop.130L(2018-2019) side 253-254.

Innholdet i Ateistenes livsoppfatning skal ikke vurderes utover det som er nødvendig for å konstatere tilknytning til Ateistenes aktiviteter.

Ateistene vil knytte sin argumentasjon til stikkordene

- Tilknytning
- Mangfold
- Bekjempelse

Tilknytningsvilkåret

Aktivitene må etter forarbeidene kunne «knyttes til en tros- eller livssynsoppfatning», som «kjennetegnes ved at den har et sammenhengende syn på menneskets plass i tilværelsen og sentrale etiske spørsmål». Tilknytningsvilkåret følger imidlertid allerede av lovens ordlyd.

Relevante utøvende aktiviteter er eksemplifisert i *forarbeidene* som blant annet «møter» og «rekrutteringsarbeid».

Tingrettens dom mangler nesten helt vurderinger av tilknytningen mellom Ateistenes aktiviteter og livssynsoppfatning.

Mangfoldsvilkåret - hensynet til mangfold

Forarbeidene beskriver hensynet til mangfold i Prop.130L(2018-2019) kapittel 6 om statens tros- og livssynspolitikk – grunnleggende prinsipper og virkemidler. Avsnitt 6.1 beskriver statens forpliktelse til å føre en «aktivt støttende tros- og livssynspolitikk». Det vises særlig til avsnittene 6.1 og 6.2.

Forarbeidene argumenterer for eksempel i avsnitt 6.1.2 med at et mangfold av tros- og livssynssamfunn kan «bidra til å videreutvikle verdier som er av fundamental betydning for den enkelte og for hele samfunnet». I avsnitt 6.2.1 blir økonomisk støtte til et mangfold av tros- og livssynssamfunn sammenliknet med støtte til kunst og kultur. Hensynet til mangfold taler for en romslig og ordlydsforankret tolkning av trossamfunnsloven § 1 annet ledd. Det samme gjør formålsbetraktninger knyttet til Grunnloven § 16.

Staten har i prosesskriv av 19.2.2024 lagt ved et brev fra BFD til Holistisk Forbund der departementet under tvil omgjør statsforvalterens avslag på søknad om registrering som livssynssamfunn. Holistisk Forbund argumenterer med at de tror på åndelighet, og at deres livsoppfatning ikke er religiøs. Ateistene vil ikke trekke Holistenes sak inn i Ateistenes sak utover det å bemerke at godkjennelsen framstår som et argument for mangfold blant tros- og livssynssamfunn.

Ateistene kan ikke se at tingretten har vurdert hensynet til mangfold i det hele tatt.

Bekjempelsesvilkåret – bekjempelse av religion

Tingrettens hovedbegrunnelse for å frikjenne staten var at Ateistene, etter rettens oppfatning, hovedsakelig drev med religionskritikk og at dette ble ansett å være «bekjempelse av religion» i forarbeidenes forstand. Det vises til dommen side 7 og forarbeidenes særmerknader til trossamfunnsloven § 1.

Ateistene bestrider tingrettens vurderinger. Forarbeidene sier ingenting generelt om hva som kan være *bekjempelse* av religion. Forarbeidene til endringene i Grunnloven § 16 (St.meld. (2007-2008) side 15) har imidlertid uttalelser om at kritikk av andres tros- og livsoppfatninger er en naturlig del av tros- og livssynsfriheten og hører hjemme i samfunnsdebatten. Forarbeidene presiserer at tros- og ytringsfrihet ikke bare er en rett til å gi uttrykk for egen tro eller eget livssyn, men også til «å kunne argumentere mot tros- og livssynsoppfatninger, privat så vel som offentlig».

Det skal, etter Ateistenes mening, mye til for å kunne konstatere *bekjempelse av religion*. Hensynet til mangfold, ytringsfriheten og tros- og livssynsfriheten, samt likhetsprinsippet i Grunnloven § 16, taler for en høy terskel som ligger i nærheten av de grenser som er satt i trossamfunnsloven § 4 tredje ledd, jf. § 6 første ledd, første punktum. Det vil si at grensen trekkes når religionskritikk i omfang, ord eller handlinger nærmer seg beskrivelsen «alvorlig krenker andres rettigheter og friheter». Indirekte religionskritikk i debatter om menneskerettigheter rammes ikke. Dette taler for en ordlydsforankret tolkning av trossamfunnsloven § 1 annet ledd.

Det bemerkes for ordens skyld at tingretten tar feil når den hevder at trossamfunnsloven § 6 ikke er relevant for saken fordi denne bestemmelsen gjelder nektelse av støtte til sammenslutninger som allerede er registrert. Tingretten har oversett trossamfunnsloven § 4 tredje ledd som gjelder *nektelse av registrering* på grunn av forhold som nevnt i § 6.

Rettspraksis om lovtekst og forarbeider

Ateistene pekte på høyesterettsdommen RT-1993-1018 ovenfor tingretten som argument for en romslig og ordlydsforankret tolkning av § 1. Dommen er prinsipiell og flaggmarkert på lovdata. I dommens avsnitt 50 heter det blant annet:

«Hadde det vært meningen å oppheve en grunnleggende regel (...) uten at dette framgår av lovteksten, måtte det iallfall kreves at dette kom til uttrykk i lovforarbeidene på en *utvetydig* måte» (Vår kursivering).

Ateistene pekte på at bekjempelsesvilkåret er ment som et avvik fra lovens ordlyd, og at det er uklart og tvetydig formulert i forarbeidene. Tingretten har forholdt seg taus til denne argumentasjonen.

Sammenfatning om generell tolkning

Trossamfunnsloven § 1 annet ledd skal, etter Ateistenes oppfatning, tolkes i et atskillig bredere rettskildebilde enn det staten og tingretten har gjort. Lovens ordlyd, sett i lys av hensynet til mangfold, hensynet til ytringsfriheten og tros- og livsfriheten og hensynet til bekjempelsesvilkåret, taler for en ordlydsforankret tolkning. Ateistene mener å ha ordlyden på sin side.

2.2 Den konkrete vurdering av Ateistenes utøvende aktiviteter

Ateistenes utøvelse av livssyn – møter og rekrutteringsarbeid

Ateistene legger fram faktiske beskrivelser av sine aktiviteter. De viser hva foreningen faktisk holder på med. Beskrivelsene belyser ulike typer debattmøter og rekrutteringsarbeid. Ateistene vil be lagmannsretten ta stilling til om aktivitetene, enkeltvis og samlet, virkelig er *hovedsakelig religionskritikk* uten tilknytning til en livssynsoppfatning, slik staten og tingretten hevder, og om dette reiser seg til å være *bekjempelse av religion*.

Ateistene har arrangert store, kostbare møter i samarbeid med Human-etisk Forbund (HEF), med temaer knyttet til kvinners rettigheter i islamske samfunn og bred internasjonal deltakelse i innlederpanelet. Ateistene har også i samarbeid med HEF utgitt en barnebok der Darwins utviklingslære framstilles i en livssynskontekst. Dette er human-etiske aktiviteter for både HEF og Ateistene, to sammenslutninger som alltid har hatt et storebror-lillesøsterforhold til hverandre.

Et annet eksempel på utøvelse er debattmøtet «Muhammed var et menneske» med representanter fra ateister, kristne og muslimer i panelet. Hensikten var å belyse hvordan ulike tros- og livssynssamfunn kan leve sammen i et pluralistisk samfunn.

Tingrettens vurderinger

Tingretten beskriver sine konkrete vurderinger i generelle ordelag på side 7 i dommen.

«Retten er etter den samlede bevisførselen kommet til at religionskritikk er Ateistenes hovedaktivitet. Retten viser til partenes gjennomgang av Ateistenes arbeidsprogram, arrangementer og publikasjoner, og Ateistenes partsforklaring. Slik retten oppfattet Ateistene, er dette heller ikke bestridt».

Vedtekter og arbeidsprogram belyser *innholdet* i Ateistenes livssyn, men er i seg selv ikke utøvende aktiviteter. Retten skal bare ta stilling til om de utøvende aktivitetene (arrangementene) kan knyttes til innholdet i Ateistenes livssynsoppfatning. Utover dette er det ikke statens oppgave å kontrollere innholdet.

Tingretten har i domsgrunnene ikke kommentert de enkelte arrangementene, verken enkeltvis eller samlet, med sikte på å få fram hvorfor Ateistenes aktiviteter skulle være *hovedsakelig religionskritikk* og ikke human-etikk. Tingrettens beskrivelse av hva den har lagt «avgjørende vekt på» (siste avsnitt side 7) er etter Ateistenes syn ikke til å forstå. Ateistene begriper ikke hva tingretten sikter til når den viser til at den har lagt «avgjørende vekt på at formålet med trossamfunnsloven er å styrke og beskytte tros- og livssynsfriheten gjennom å aktivt understøtte *alle* tros- og livssynssamfunn». Hva menes med *alle*?

Statens glideflukt i spørsmålet om religionskritikk er bekjempelse

Statsforvalteren har i forbindelse med klageprosessen uttalt at den anser *enhver religionskritikk, saklig eller usaklig, for bekjempelse av religion*. Departementet har moderert dette ved å presisere at langt fra all religionskritikk er bekjempelse, men det Ateistene driver med er bekjempelse. I anketilsvaret side 3 under avsnittet 2.2 hevder staten at Ateistene gjennomgående formidler religion som et onde, der det forutsettes at betydningen av religion må reduseres.

Mer opptatt av innhold enn utøvelse

Ateistene mener at staten og tingretten stort sett har vært mer opptatt av innholdet i Ateistenes livssyn enn selve livssynsutøvelsens tilknytning til en livssynsoppfatning. Ateisme og teisme står tross alt i et kontradiktorisk forhold til hverandre. Det er naturlig at de to kategoriene av sammenslutninger kritiserer hverandre.

Tingretten nevner Ateistenes *arbeidsprogram* som en del av avgjørelsesgrunnlaget. Arbeidsprogrammet er i seg selv ikke utøvelse av livssyn, men belyser innholdet i Ateistenes livssyn. Staten bør for eksempel ikke ha meninger om Ateistene synes at religion er et onde (anketilsvaret, side 3). Det er å ha meninger om innhold, ikke utøvelse. Spørsmålet om religion er et onde er imidlertid et komplisert og nyansert filosofisk spørsmål som ligger langt utenfor det lagmannsretten skal ta stilling til. Staten bør heller ikke ha meninger om det er positivt eller negativt at Ateistene ønsker en religionsnøytral grunnlov, for eksempel at Kongen ikke skal ha plikt til å bekjenne seg til en bestemt religion, jf. Grunnloven § 4.

Tingretten nevner også Ateistenes *publikasjoner* (Oss ateister imellom – OAI) som del av sitt avgjørelsesgrunnlag. Publisering er i prinsippet en utøvende aktivitet, men når disse tas med i avgjørelsesgrunnlaget må det også tas hensyn til at det dreier seg om et eget blad med egen redaktør og eget redaktøransvar. OAI er et blad som informerer om Ateistenes aktiviteter og livssyn. Bladet tar i bruk ironi, humor og tegninger for å skape nysgjerrighet og interesse hos leserne. Det er først og fremst Ateistenes *arrangementer* som skal vurderes.

2.3 Retten går utenfor partenes påstandsgrunnlag, i strid med tvisteloven § 11-2

Tingretten uttaler seg på side 8 i dommen om «utvikling av *eget* (Ateistenes) livssyn» og viser til uttalelser i forarbeidene til den opphevede loven om tilskot til livssynssamfunn. Tingretten hevder at «Ateistene ikke har sannsynliggjort for retten» at de har sammenkomster for «utøvelse eller *utvikling*» av medlemmenes livssyn.

Ingen av partene har påberopt manglende egenutvikling som påstandsgrunnlag. Verken staten eller tingretten etterlyste under hovedforhandlingen bevis for egenutvikling. Ateistene ser dette slik at retten har trukket ikke påberopte påstandsgrunnlag inn i saken, jf. tvisteloven § 11-2. Retten har i virkeligheten lagt vekt på «bevisføring» som ikke har funnet sted.

Ateistene vil bemerke at retten etter tvisteloven § 11-3 tredje punktum kunne bedt om nærmere bevis for aktiviteter som er egnet til egenutvikling av Ateistenes livssyn. Ateistene ville i så fall argumentert med at alle dens utøvende aktiviteter gjennom *møter* også var egnet til egenutvikling av medlemmenes livssyn.

Tingrettens uttalelser tyder på en misforståelse. Ateistenes argumenterte med at ateismen var del av en bred bevegelse som hadde bidratt til å utvikle kristendommen i en mer human retning. Det ble gitt en rekke eksempler på et mer moderat kirkelig syn på ekteskapet, enslige mødre, skilsmisse, barn utenfor ekteskap, seksuell tilhørighet mv. Argumentasjonens hensikt var å fremheve hensynet til mangfold som grunnlag for en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk, og at ateisme har spilt en betydelig rolle i denne samfunnsutviklingen.

3. Påstandsgrunnlagene for påstandene II og III - sakskostnader

3.1 Påstandsgrunnlaget for påstand II er tvisteloven § 20-2(1).

3.2 Påstandsgrunnlaget for påstand III er tvisteloven § 20-2(3) bokstavene a og c.

Kommentarer til 3.2: Tungtveiende grunner gjør fritak for eventuelt saksomkostningsansvar rimelig. Ateistene har hatt god grunn til å reise saken fordi den tar opp viktige avgrensningsspørsmål av prinsipiell betydning for tolkning av trossamfunnsloven.

4. Tidsplan i ankeforhandlingen

Omforent tidsplan - Ankeforhandling 12.3.2024. Staten - Ateistene

Klokka	Aktør	Aktivitet
0900 – 0915	Dommeren	Retten settes
0915 – 1145	Ankende part	Hovedinnlegg
1030 – 1045		Pause
1045 – 1145		Hovedinnlegg forts.
1145 – 1230		Pause
1230 – 1500	Ankemotpart	Hovedinnlegg
1345 – 1400		Pause
1400 – 1500		Hovedinnlegg forts.
1500 – 1510		Pause
1510 – 1530	Begge parter	Replikk/duplikk
1530 – 1540	Begge parter	Sakskostnader, prosedyre
1540	Dommeren	Retten heves

Vinterbro den 27. februar 2024

Hasse Bergstrøm

Rettsjelper for Ateistene